

ÄR 68-ORNAS VÄG FORTSATT RÖD?

CARL JOHAN LJUNGBERG

Vilka drivkrafter formade egentligen 68-vänstern? Frågan har ständigt varit aktuell sedan 1968 då fler och fler avskrivit sin gamla lära och övergått till någon slags liberalism. Men finns det inte i det nya positionsvalet drag av de gamla drivkrafterna?

En bekant bär ett streckformat vitt ärr på ena handen. Ärrer är bildat av det sår som slogs upp, när han under ett av 68-rörelsens många gatubråk blev angripen av en numera känd skådespelerska som sympatiserade med den stridande delen av nya vänstern. Skådespelerskan – som var nykläckt student från en nobelt kulturliberal skola – hade inför väntade gatustrider vässat ena kanten på sitt demonstrationsplakat, så att det utom att bära sitt budskap kunde tjänstgöra som ett effektivt vapen vid handgemäng.

En oviktig episod? Ja, visst är den det. Men den belyser att 68-rörelsen var något mer än en politisk åsiktsyttring bland andra. Den var även, och kanske främst, en strid. En strid som ofta provocerades fram och gällde

---

CARL JOHAN LJUNGBERG är författare och konsult.

diffusa men heta stridsämnen.

Drivkraften uppgavs vara viljan att utbreda rättvisa, spränga föräldrade strukturer och häva orimliga tvång. Anhängarna drevs dock av mycket djupare ägg och antipatier än så. Det var därför som 68-vänsterns företrädare var svåra att bemöta på det vanliga politiska sättet, det vill säga med rationella motiv och förklaringar, liksom med givande och tagande.

Fiender, inte motståndare

68-orna hade inte politiska motståndare, de hade fiender. Denna omständighet bestämde på djupet hur de formade sin världsbild och terminologi, liksom den extrema strategin och arbetsmetoderna.

I den av Kim Salomon och Göran Blomqvist redigerade boken *Det röda Lund* skriver Håkan Arvidsson som den gången själv var aktiv inom vänstern: "Jag tror att bara den som har deltagit i en offensivt handlande grupp kan förstå den djupa gemenskap som uppstår där och de starka

psykologiska och sociala mekanismer som tvinnar samman en sådan gemenskap."

Arvidsson återger från de stormiga åren bl a en utdragen ordstrid som han förde med en missnöjd Clarté-kamrat vid ett möte. Kamraten som upprördes över vad han såg som ett uppseglande doktrinbrott piskade upp en närmast religiös stämning bland de närvarande. Han fick samtidigt sina motståndare (lika goda medlemmar i förbundet, men med andra taktiska avsikter) att mista energin och sträcka vapen inför bittra moraliserande anklagelser av en art som det helt enkelt inte gick att bemöta.

Ingen talade kanske mer glödande om gemenskap och kollektiv än 68-vänstern, ingen såg mer engagerat och stundtals föraktfullt på den individ som isolerats (eller isolerat sig) från samhällets gemenskap. Ändå måste man fråga om inte 68-radikallernas egen glöd kom sig av att de misslyckats med att själva förverkliga det som oftast brukar kallas gemen-

skap, det vill säga inlevelsen, omtanken och den delade glädjen. Dessa kämpar borde snarare anses som utestängande, ofta hat- eller ressentimentsfyllda mer än bejakande gentemot själva den fria mänskliga samverkan.

Många 68-ors föraktfulla tal om "idyll" eller "pekoral" inför synbart självklara uttryck för tillgivenhet och social samverkan antyder knappast, att dessa värden tedde sig eftersträvansvärda eller ens särskilt viktiga för 1968 års radikaler.

Nya idépositioner

Reflektionerna ovan görs inte för att svartmåla 60-talets politiska aktivister. Däremot kan de hjälpa till att antyda ramar och drivkrafter som även styr 68-orna (på gott och ont) i deras sökande efter nya idépositioner och lojaliteter. Självfallet speglade detta sökande i mycket deras personliga erfarenheter. Men det inriktade sig också på ideologier och åsikter som avsågs ge ersättning på det djupare planet för det tomrum som hela 60-talsvärldens politiska och moraliska sammanbrott skapade.

Att det för 68-orna i efterhand gällt mycket mer än att "inse sina misstag" och byta en totalitär mot en frihetsbaserad eller demokratisk lära har intygats. Det kan som antytts förklaras med att rörelsen primärt hade vädjat till och mobiliserat djupare drivkrafter och aggressioner än gängse partiideologiers. Det har krävts att hitta något som kunnat ersätta en förlorad världsbild, men som samtidigt också

kunnat erbjuda en viss kontinuitet med denna.

Vilken omvändelse är då möjlig för den före detta engagerade socialisten? För att mest tydligt ana vandan hos en starkt engagerad socialist som överger sin position får man alljämt gå till vittnesbörden från mellankrigstiden och dess internationella socialistavfallingar. Som ett sådant vittnesmål står sig amerikanen Whittaker Chambers skarpsynta och djupt personliga bok *Witness* från 1952 alljämt väl. I denna andlöst spännande berättelse om hur Chambers, som hängivet arbetat för det amerikanska kommunistpartiet i dess allra mest underjordiska del, tvangs ompröva sitt engagemang belyses självupplevt de centrala grundkonflikter som socialismen väckt hos förnuftigt och humant tänkande individer, men lika mycket tvånget att aktivt söka en ersättning för kommunismens krav på offerberedskap och tveklös lojalitet. För Chambers del mynnade denna omprövning ut i en livsåskådning med kristna och konservativa förtecken, mer än bara i en ny politisk lära. Men hans uppgörelse med ett kommunistiskt förflutet är ingen snäv analys eller hämndaktion utan vidgar sig till en vittnesbörd om människans svaghet och behov att få tröst och försoning.

En som kanske än mer ingående och systematiskt tecknat övergången från kommunism till liberalism är amerikanen James Burnham, som i likhet med Chambers själv började som aktiv kommunist för att därefter

sälla sig till det medvetet anti-kommunistiska lägret.

Utifrån egna inblickar i det kommunistiska partiarbetet kritiserade Burnham inte bara denna rörelses mål och politiska syften. Han gav också (utan att öva Chambers långtgående introspektion) en psykologisk nyckel till det som skedde hos aktivisterna själva, och låter oss ana varför de efter sitt avfall så pass smärtfritt kunde fortsätta som vänsterliberaler och även socialliberaler.

Vänsterliberala syndromet

Burnham urskiljer så ett grundläggande tankemönster i västvärlden, det han kallar det "(vänster)liberala syndromet". Detta menar han kan förbli aktivt långt efter det att kommunismen som statsbärande idé är krossad och avvisad. Ett "syndrom" är ju ett sjukdomstillstånd som definitionsvis föreligger där vissa symptom är för handen. Liberalen i Väst (som hos Burnham har föga gemensamt med s k "gammalliberalism") tror sålunda på en innerst inne god individ, som först av miljön eller omständigheterna tvingas att förråda det goda och utöva ondskan. Tack vare denna spontana godhet bör samhället i princip kunna bli fredligt och konfliktlöst. Det gäller dock att skapa rätt slags institutioner, och att i grunden utrota de gamla vanor och fördomar som hämmar människan och hindrar det goda samhället. Burnham citerar här som betecknande liberalen John Stuart Mills reflektion i *Om friheten*: "Sedvänjans despotism är överallt det

stående hindret för mänskligt framåt-skridande. Den ligger i oavslutlig kamp med tendensen att sträva efter något bättre än det sedvanliga, en tendens som allt efter omständigheterna kallats frihetskärlek, framstegsvilja eller världsförbättrarnit”.

Den radikala, reforminriktade energin hos västerländska liberaler brukar ofta bemötas respektfullt även av motståndare. Men den kan till sin syftning vara föga mindre hänsynslös än den hos kommunisterna, menar Burnham. Det är bara det att den arbetar med den formella demokratin och det pluralistiska samhällets medel. För många tycks detta som en avgörande skillnad. Burnham påpekar dock att vänsterliberalens intolerans mot det avvikande, ”reaktionära” i grunden är lika förbittrad och kan utlösa nästan lika kompromisslösa åtgärder som bolsjevikens. En vänsterliberal ger inte upp. Med demokratin öppna medel förenar han en förmåga till avskärmning och en strävan att ta alla upptänkliga medel (även en utnötningsskamp mot de skeptiska) i bruk som kan göra honom rent fanatisk.

I Sverige ligger det nära till hands att peka på de reformcirkel med anknytning till folkpartiet där 1960-talets yngre karriärämnen samlades och konspirerade, i märkligt slutna och sektartade former för att tillhöra den ”öppna” liberalismen.

Många tidigare vänsteranhängare brukar peka på konkreta händelser som fått dem att inse det omänskliga hos socialismen: Moskva-rättegång-

en, Ungernrevolten, Pragvåren och den kinesiska kulturrevolutionen. Egna intryck av det elitära och hänsynslösa i nationella kommuniströrelser och celler har ofta spelat in.

Intetsägande förklaringar

Ser man till de öppna förklaringar som svenska 68-vänner senare givit framstår de ofta som märkligt allmänna och intetsägande. När Göran Rosenberg på 1980-talet skulle skildra sin väg från vänstern skrev han att ”det utopiska experimentalfältet (är) eroderat och avskräckande”. Han stöttes bort av ”själva visionen av det slutgiltigt goda samhällssystemet”. Samtidigt kan han inte godta det ekonomiskt liberala idealet, ty ”Samme medborgare som på sjuttio-talet hade buntats ihop i en kollektiv knytnäve mot makten, sönderdelades nu i sina marknadsekonomiska beståndsdelar, i kund och konsument”.

Detta var för Rosenberg oacceptabelt.

När Göran Rosenberg skall förklara sin egen väg, blir det snabbt ett ganska vagt generationsporträtt han tecknar. Vi gjorde... andan var sådan... man drog radikala slutsatser... inga löften höll... kapitalismens kontrakt visade sina finstiltade delar... Rosenberg nästan värjer sig mot att ge oss bilden av en personlig, för honom giltig väg.

Vad såg han då som alternativet? ”Själv ser jag framför mig en heterogen, mycket löst sammanfogad rörelse, full av nyanser och skilda livsstilar, utan några som helst anspråk på att

kunna leverera det slutgiltigt goda samhället”. ”Att vara ’vänster’ blir, tror jag, i sista hand en fråga om människosyn, en tro på människans inneboende skaparkraft” – liksom en tro på frivillig samverkan.

”Många 68-ors föraktfulla tal om ”idyll” eller ”pekoral” inför synbart självklara uttryck för tillgivenhet och social samverkan antyder knappast, att dessa värden tedde sig eftersträvansvärda eller ens särskilt viktiga för 1968 års radikaler.”

Frågan ställer sig själv, om inte denna position är så diffus att den omöjligen kan räknas in i det gängse idépolitiska spektrat?

För flera av våra tidigare 68-or har moderniseringen blivit den röda tråd som förbundet det tidigare engagemanget med den mer liberala lära de övergått till. I boken Modernisering och välfärd skriver Håkan Arvidsson, Lennart Berntson och Lars Dencik till exempel: ”Vårt engagemang har varit grundat på en strävan efter rationalism, framsteg och social rättvisa”. ”Efterhand hamnade emellertid de socialistiska befrielseidéerna i allt skarpare motsättning till moderniseringens viktigaste värde, nämligen den individuella och politiska frihe-

ten." Det är alltså moderniseringen som är det centrala värdet. Tänkvärt är att de tre betecknar den linje den styrande svenska majoritetsvänstern valt som en vänsteravvikelse (de använder den franska revolutionstermen (ny)-"jakobinsk"), liksom att de kallar sin egen linje av samarbete med industrin "girondinsk" med anspelning på 1789 års revolutionära högerfalang. Det frihetsarv som de tre först sökte i marxismen har de sökt återfinna i en mer fritt tolkad modernism. Notervärt är att när Berntson hösten 1998 gått in i debatten om moderaternas valresultat ansluter han sig inte till kritikerna utan istället ger han partiet beröm för att det konsekvent har drivit just en moderniseringslinje.

Medborgarsamhället är målet

När tidigare socialisten Mauricio Rojas å sin sida tagit avstånd från socialismen och med stor inlevelse skildrar de nya villkoren i Sverige är det likafullt de stora, förment objektiva trenderna han fortfar att pejla in. Rojas frågar sig vart de leder, och vad de får för effekter. Det finns hos honom inte primärt en humanistisk grundsyn med en skapande, värderande människa, i principiellt behov av frihet men likafullt kluven mellan gott och ont. Det gäller tvärtom att pejla in socioekonomin och dess omgivande "värderingsstrukturer" som i sin tur ger rum för olika scenarior och skänker politiker och planerare deras handlingsramar. Ett centralt intresse gäller "det svenska tillväxsys-

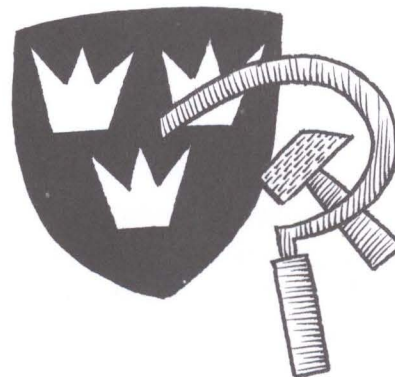
temet". Det faktum att Sverige kunde "ta en tätposition i den tidens teknologiska frontlinje" är en av Rojas förklaringar till efterkrigstidens ekonomiska uppsving.

Som det nya målet hägrar det Rojas kallar "medborgarsamhället", på ett sätt erinrande om Rosenbergs "heterogena" vision ovan. I medborgarsamhället skall staten ha ansvar för ett "minimum". Detta samhälle måste bygga på något helt nytt. Det blir genom Rojas socioekonomiska utgångspunkt nog ett mer plågsamt kontinuitetsbrott än vad det skulle vara för en mer traditionsorienterad bedömare (som därför inte nödvändigtvis behöver försvara alla inslag i dagens näringsliv). Samtidigt verkar medborgarsamhället som Rojas (och även Rosenberg) ser det att behöva behålla en politisk komponent.

De homogena inslagen i Sverige ("grundstenarna i vår kollektiva identitet" som det heter hos Rojas) blir med sådana förtecken också större än den möjligen är. Det är inte givet det individuella, regionalt särpräglade som fångas eller värderas av Rojas utan landets homogena inslag, dess "omistliga drag av folkgemenskap".

Samtidigt tänker sig Rojas att det skall ingå små insprängda samhällen med annan identitet än den gängse i Sverige. Här finns återigen litet av ett "antingen-eller"-tänkande, endera stor homogenitet eller mångkultur där inte något synbart försök görs att (à la USA eller Frankrike) kulturellt foga in nyanlända i Sverige. Även här

finns likheter med Rosenberg som nästan slår till reträtt från nya idé- eller programambitioner – om än aldrig så öppna eller liberala, för att ersätta det utopiska projektet.

Som helhet är flera tidigare 68- or som Rojas och Rosenberg (ev. andra av de nämnda) kvar i ett klart makt- och aktualitetsperspektiv, fast förtecknen ändrats. De väljer inte idéerna eller en viss människosyn som drivkraft utan iakttar tendenser i den socio-ekonomiska utveckling de ser som primär. Och de drar sina idémässiga slutsatser på basen av sådana iakttagelser.

Gemensamt för de nämnda svenska namnen är att de uppmärksammas och får utrymme därför att de tar sig an aktuella utvecklingstendenser, även om deras bakomliggande samhällsuppfattning varierar mycket i djup och intellektuell genomarbetning.